

Малахова К. В.

ORCID: 0000-0001-8873-3943

кандидат філософських наук

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ХАСИДСЬКІ ДИНАСТІЇ ТВЕРСЬКИХ ТА ФРІДМАНІВ У КРИВОМУ ДЗЕРКАЛІ ДОНОСІВ

Ключові слова: євреї, хасиди, династія Тверських, династія Фрідманів.

Доноси є одним з найсуперечливіших типів історичних свідчень. Серед документів, які стосуються хасидського руху, у фондах ЦДІАК та ДАКО зберігаються щонайменше кілька десятків доносів, написаних у 1830–1860-х рр. євреями на цадиків Чорнобильської та Ружинської династій, а також на їхніх послідовників та на хасидський рух узагалі.

Ці документи не унікальні: прикра практика доносительства була поширеним методом контролю за єврейськими громадами з боку російської влади, яка заохочувала (а іноді фінансувала) інформаторів усередині громад. Донощики ризикували життям: відомі випадки, коли викритих інформантів убивали (див. знамениту “Ушицьку справу”). Історична ненависть єврейського традиційного суспільства до донощиків є настільки великою, що навіть сьогодні в певних єврейських колах дослідження цих документів залишається під негласною забороною. Ця доповідь стане спробою порушити це табу – заради надзвичайно цікавої оптики, яку вони пропонують дослідникові хасидизму.

За змістом згадана серія доносів є відгомоном запеклих суперечок, що точилися в тодішньому єврейському суспільстві навколо ідей Просвітництва, інтеграції євреїв у соціум Російської імперії, боротьби з хасидизмом тощо. Але суттєво, що авторами доносів є не інтелектуали-ідеологи Просвітництва чи російські чиновники єврейського походження, а прості, погано освічені особи, іноді такі, що ледве володіють грамотою. Тож ці документи є специфічним голосом “мовчазної більшості” – і в цій ролі особливо цікаві дослідникові.

У доповіді розглянуто серію доносів на окремих діячів династії Тверських (найбільше макарівської та чорнобильської гілок) та Фрідманів: доноси Йося Лібермана (1842), Нахума Файбішенка (1836, 1848), Боруха Корштейна (1881), Кофмана Гутгарца (1869), Хуни Цапа (1864) та ін.

Найбільш популярними і, ймовірно, почасти справедливими закидами є звинувачення в переховуванні рекрутів, здирництві при виконанні цадиківських функцій, фінансових махінаціях. Поширені також і фантастичні сюжети в довільних комбінаціях: “змова проти імператора”, зберігання та виробництво пороху, таємні зв’язки з польським повстанським рухом, підпал будинків у Києві тощо. Дещо з цих закидів вочевидь є загальнопоширеними соціальними фобіями, але дещо породжене специфічно хасидськими практиками. У будь-якому разі тексти доносів містять виразну картину “уявного хасидизму” (за вдалим виразом Й. Меїра), яка буде реконструйована в доповіді: стереотипи та “меми” (в сучасних термінах) щодо хасидів, характерні переосмислення окремих тез їхнього вчення, поширені звинувачення та масові фобії стосовно цадиків та їхніх послідовників.

Також увагу буде приділено самій постаті донощика: ким були автори цих доносів? Яку роль вони відігравали в хасидських спільнотах? Чого вони боялися і чого прагнули?

Але не менш важливими є доноси як специфічні історичні свідчення. Окремі практики цадиків, деталі побуту хасидських дворів, соціальних відносин хасидських спільнот, які фігурують у доносах, є неоціненним джерелом інформації про український хасидизм.

Йонатан Меїр у монографії “Imagined Hasidism” реконструював образ хасидизму, “уявлений” його супротивниками на австрійських теренах, зокрема Йосефом Перлем. Зазначені документи київських архівів дають можливість зазирнути в інший, “уявний” хасидизм – єврейського населення Київської губернії.

Література:

1. Meir Y. Imagined Hasidism: The Anti-Hasidic Writings of Joseph Perl. Jerusalem: Mossad Bialik, 2013. 316 p. (Hebrew).

2. Sagiv Gadi. The Chernobyl Hasidic Dynasty and its Place in the History of Hasidism. Jerusalem : The Zalman Shazar Center for Jewish History, 2014. 452 p. (Hebrew).

3. Эльяшевич Д. Правительственная политика и еврейская печать в России. 1797–1917. Иерусалим : Гешарим, 1999. 750 с.

4. ЦДІАК. Ф. 442. Оп. 348. Спр. 13 “По показанию еврея Йось Либермана о неблагонадежности Чернобыльского раввина”.

5. ЦДІАК. Ф. 442. Оп. 1. Т. 5. Спр. 7591 “По доносу мещанина м. Макарова, Киевского уезда, Гутгарца К. о сборе членов макаровского еврейского общества у раввина для совершения религиозных обрядов, скрытии ими рекрут, торговле запрещенными товарами и др.”.

6. ЦДІАК. Ф. 442. Оп. 144. Спр. 574 “По доносу сквирского еврея Нухима Файбишенко о злоупотреблениях ружинского раввина Сруля

Фридмана: рапорты, докладные записки, переписка и другие материалы”.

7. ЦДІАК. Ф. 442. Оп. 593. Спр. 3 “По доносу Боруха Корштейна на цадика Моше Мордхе Тверского, покинувшего м. Макаров без разрешения губернского начальства и собирающего деньги в местечках Волынской губернии”.

8. ЦДІАК. Ф. 442. Оп. 788а. Спр. 98 “По доносу на ружинского раввина Исраэля Фридмана арестанта сквирской тюрьмы Нухима Файбишенка”.

9. ДАКО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 45593 “За скаргою міщанина Хуни Цапа на рабина Тверського та прихильників його євреїв Догалевського та інших”.

УДК 296.67

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-80>

Туров І. В.

ORCID: 0000-0002-7667-690X

доктор історичних наук,

старший науковий співробітник

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень

імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ МЕСІАНСЬКОГО ВИЗВОЛЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО НАРОДУ У ВЧЕННІ Р. ХАЇМА ЕЛАЗАРА ШАПІРИ

Ключові слова: хасидизм, цадик, релігія, історія, політика, Перша світова війна, месіанізм, революція.

Мукачівський ребе Хаїм Елазар Шапіра (1871–1937) був одним з найбільш впливових хасидських цадиків у Східній Європі першої половини ХХ ст. Він належав до найбільш консервативних кіл юдейської ортодоксії свого часу. Згідно з поглядами цього духовного лідера, лише цар месія має право визволити єврейський народ з вигнання. Людям заборонено вирішувати цю проблему самостійно [1, с. 77]. Тому він був непримиренним ворогом сіонізму та інших рухів, які боролися за повернення на землю пращурів шляхом політичної та економічної діяльності [1, с. 77–85; 2, с. 74–76]. Проте р. Шапіра активно